

Praktische pedagogiek voor sociaal werk

Noordhoff

**Vanessa Landsmeer-Dalm, Floor Peels,
Maud Husson**

1^e druk

Praktische pedagogiek voor sociaal werk

Vanessa Landsmeer-Dalm

Floor Peels

Maud Husson

Eerste druk

Noordhoff Groningen/Utrecht

Ontwerp omslag: Michiel Uilen

Omslagillustratie: Legrandshow - Shutterstock

Illustraties in de hoofdstukopeningen: Legrandshow - Shutterstock

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontnemen.

0 / 21

© 2021 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland.

Deze uitgave is beschermd op grond van het auteursrecht. Wanneer u (her)gebruik wilt maken van de informatie in deze uitgave, dient u vooraf schriftelijke toestemming te verkrijgen van Noordhoff Uitgevers bv. Meer informatie over collectieve regelingen voor het onderwijs is te vinden op www.onderwijsauteursrecht.nl.

This publication is protected by copyright. Prior written permission of Noordhoff Uitgevers bv is required to (re)use the information in this publication.

ISBN (ebook) 978-90-01-29741-1

ISBN 978-90-01-29740-4

NUR 847

Inhoud

Inleiding/studiewijzer 9

DEEL 1

Theoretisch kader 13

1 Opvoeding 15

1.1 Het opvoeden van vroeger 17

1.2 Het opvoeden van nu 19

2 Pedagogiek 27

2.1 Pedagogiek 29

2.2 Geschiedenis van de pedagogiek 30

3 Orthopedagogiek 35

3.1 Orthopedagogiek 37

3.2 Geschiedenis van de orthopedagogiek 39

3.3 Classificatiesystemen 44

DEEL 2

De ontwikkeling van kinderen en jeugdigen 49

4 Fysieke ontwikkeling 51

Wat is fysieke ontwikkeling? 53

Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 59

Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 61

Oefenen: Hoe werkt dat? 64

5 Cognitieve ontwikkeling 67

Wat is cognitieve ontwikkeling? 69

Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 83

Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 84

Oefenen: Hoe werkt dat? 86

6 Sociale en emotionele ontwikkeling 89

Wat is sociale en emotionele ontwikkeling? 91

Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 103

Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 105

Oefenen: Hoe werkt dat? 107

- 7 Persoonlijkheidsontwikkeling 111**
Wat is persoonlijkheidsontwikkeling? 113
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 119
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 122
Oefenen: Hoe werkt dat? 123

DEEL 3

Opgroeien in een context 125

- 8 Opvoedingsmilieu 127**
Wat is een opvoedingsmilieu? 129
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 134
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 138
Oefenen: Hoe werkt dat? 140
- 9 Gezinsstructuur 143**
Wat is een gezinsstructuur? 145
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 146
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 151
Oefenen: Hoe werkt dat? 153
- 10 Gezinscohesie 155**
Wat is gezinscohesie? 157
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 159
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 161
Oefenen: Hoe werkt dat? 164
- 11 Opvoedingsstijl 167**
Wat is een opvoedingsstijl? 169
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 171
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 173
Oefenen: Hoe werkt dat? 175
- 12 Beschermende en bedreigende factoren 177**
Wat zijn beschermende en bedreigende factoren? 179
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 180
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 183
Oefenen: Hoe werkt dat? 186
- 13 Culturele verschillen in opvoeding 189**
Wat zijn culturele verschillen in opvoeding? 191
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 194
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 199
Oefenen: Hoe werkt dat? 203
- 14 Opgroeien in de 21ste eeuw 205**
Wat betekent opgroeien in de 21ste eeuw? 207
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 210
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 213
Oefenen: Hoe werkt dat? 218

DEEL 4

Opvoedondersteuning 221

- 15 Ouderschapsbegeleiding 223**
Wat is ouderschapsbegeleiding? 225
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 229
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 230
Oefenen: Hoe werkt dat? 233
- 16 Preventie en lichte opvoedondersteuning 235**
Wat is preventie en lichte opvoedondersteuning? 237
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 241
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 243
Oefenen: Hoe werkt dat? 249
- 17 Veelvoorkomende ethische kwesties bij opvoedondersteuning 251**
Wat zijn veelvoorkomende ethische kwesties bij opvoedondersteuning? 253
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 257
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 258
Oefenen: Hoe werkt dat? 261

DEEL 5

Orthopedagogiek 263

- 18 Verstandelijke beperking 265**
Wat is een verstandelijke beperking? 267
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 270
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 273
Oefenen: Hoe werkt dat? 277
- 19 Lichamelijke of zintuiglijke beperking 279**
Wat is een lichamelijke of zintuiglijke beperking? 281
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 284
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 286
Oefenen: Hoe werkt dat? 289
- 20 Autismespectrumstoornis 291**
Wat is een autismespectrumstoornis? 293
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 297
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 300
Oefenen: Hoe werkt dat? 304
- 21 Hechtingsproblematiek 307**
Wat is hechtingsproblematiek? 309
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 314
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 316
Oefenen: Hoe werkt dat? 318

- 22 Specifieke leerstoornis 321**
Wat is een specifieke leerstoornis? 323
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 325
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 327
Oefenen: Hoe werkt dat? 328
- 23 Communicatiestoornis 331**
Wat is een communicatiestoornis? 333
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 337
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 338
Oefenen: Hoe werkt dat? 339
- 24 Aandachtsdeficiëntie-/hyperactiviteitsstoornis 341**
Wat is een aandachtsdeficiëntie-/hyperactiviteitsstoornis? 343
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 346
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 349
Oefenen: Hoe werkt dat? 352
- 25 Gedragsstoornis 355**
Wat is een gedragsstoornis? 357
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 362
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 363
Oefenen: Hoe werkt dat? 366
- 26 Eliminatiestoornis 369**
Wat is een eliminatiestoornis? 371
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 373
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 375
Oefenen: Hoe werkt dat? 377
- 27 Hoogbegaafdheid 379**
Wat is hoogbegaafdheid? 381
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 385
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 388
Oefenen: Hoe werkt dat? 390

DEEL 6

Ongewone opvoedomstandigheden 393

- 28 Pleegzorg 395**
Wat is pleegzorg? 397
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 398
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 403
Oefenen: Hoe werkt dat? 405
- 29 Adoptie 407**
Wat is adoptie? 409
Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 412
Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 417
Oefenen: Hoe werkt dat? 420

30 Residentiële jeugdzorg 423

Wat is residentiële jeugdzorg? 425

Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 427

Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 431

Oefenen: Hoe werkt dat? 434

DEEL 7

Problematische opvoedomstandigheden 437

31 Onveilig thuis 439

Wat is een onveilig thuis? 441

Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 443

Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 447

Oefenen: Hoe werkt dat? 451

32 Gezin met meervoudige en complexe problemen 453

Wat is een gezin met meervoudige en complexe problemen? 455

Waarom is het belangrijk dat een sociaal werker deze kennis heeft? 458

Hoe past een sociaal werker deze kennis toe? 460

Oefenen: Hoe werkt dat? 463

Literatuur 464

Register 474

Over de auteurs 479

Inleiding/studiewijzer

Praktische pedagogiek voor sociaal werk is geschreven voor studenten die het hbo-traject Social Work volgen of een andere sociale opleiding waarbij kinderen en hun opvoeding en ontwikkeling centraal staan, zoals de opleiding Pedagogiek. Dit boek geeft een compleet overzicht van alle theorieën en toepassingen binnen de pedagogiek en de orthopedagogiek die relevant zijn voor de sociaal werker. Daarbij wordt continu een koppeling met de praktijk gemaakt, zodat duidelijk wordt hoe deze theorieën toepasbaar zijn in het werkveld. De praktijk van de sociaal werker staat in dit boek centraal, wat de inhoud direct betekenisvol maakt. Bovendien vind je in ieder hoofdstuk realistische voorbeelden die maken dat de theorie tot leven komt. *Praktische pedagogiek voor sociaal werk* biedt praktische handvatten om af te stemmen op kinderen en hun opvoeders die om wat voor reden dan ook een beroep doen op sociaal werk. Ieder onderwerp wordt afzonderlijk beschreven. Vanwege deze opzet van het boek kan ervoor gekozen worden om de focus te leggen op een of meerdere deelonderwerpen, wat het ook mogelijk maakt om het boek te gebruiken als naslagwerk.

Indeling

Praktische pedagogiek voor sociaal werk bestaat uit zeven delen.

Deel 1 beslaat het theoretische kader met betrekking tot opvoeding, pedagogiek en orthopedagogiek, waarin het vakgebied uiteengezet wordt. In dit deel wordt een theoretische basis gelegd waarop voortgebouwd wordt in de delen die volgen.

Deel 2 gaat in op de fysieke, cognitieve, sociale, emotionele en persoonlijkheidsontwikkeling van kinderen en jongeren. Om te kunnen inspelen op een specifieke opvoedsituatie is kennis hierover noodzakelijk. Dit stelt je in staat om je handelen aan te passen aan de leeftijd van het kind met wie je werkt.

Deel 3 omvat alle relevante aspecten rondom het kind die het kind beïnvloeden in zijn ontwikkeling en tijdens het opgroeien. Een kind groeit op in diverse contexten. Het krijgt te maken met een specifieke gezinsstructuur en de opvoedingsstijl van zijn ouders, maar ook cultuurmaatschappelijke ontwikkelingen zoals technologisering zijn van invloed op de socialisatie van het kind. In deel 4 gaan we in op opvoedondersteuning. Iedere ouder komt voor opvoedvragen te staan. De meesten komen hier wel uit, maar sommige ouders zoeken steun wanneer zij tegen opvoedmoeilijkheden aanlopen. De sociaal werker komt in beeld als het gezin (eventueel met zijn netwerk) er niet meer uit komt. Ingrijpen in een gezinssituatie brengt bovendien een aantal ethische kwesties met zich mee. Om die reden kon een hoofdstuk daarover niet ontbreken.

Deel 5 gaat in op de verschillende ontwikkelingsstoornissen die bij kinderen en jongeren kunnen voorkomen. Ontwikkelingsstoornissen hebben invloed op het totale functioneren van een kind. Dit stelt opvoeders voor ingewikkeldere

opvoedvraagstukken. Hoogbegaafdheid is geen ontwikkelingsstoornis, maar toch is hieraan een apart hoofdstuk gewijd. Net als een ontwikkelingsstoornis vraagt hoogbegaafdheid om een andere opvoedaanpak dan 'reguliere' opvoeding.

In deel 6 behandelen we ongewone opvoedsituaties. Het kan daarbij gaan om een vervangende gezinssituatie, zoals bij adoptie en pleegzorg het geval is. Het kan ook gaan om residentiële jeugdzorg, waarbij het kind in een groep geplaatst wordt. Specialistische hulp is in al deze gevallen noodzakelijk. Deel 7 ten slotte gaat over problematische opvoedomstandigheden. Hierin komen een onveilig thuis en gezinnen met meervoudige en complexe problematiek aan bod.

De hoofdstukken in dit boek kennen dezelfde opzet. De hoofdstukken openen met een openingscasus en er volgt uitleg over de theorie, ondersteund met herkenbare en levendige casuïstiek. Vervolgens wordt verduidelijkt wat de meerwaarde van deze kennis is voor de sociaal werker en hoe hij deze kennis kan toepassen. De hoofdstukken worden afgesloten met oefenopgaven, waarbij de opgedane kennis toegepast kan worden in de eigen (leer)omgeving, of waarbij verdieping of herkenning wordt gezocht bij de aangeboden theorie. Alleen deel 1 wijkt enigszins af van deze opzet, omdat de praktische bruikbaarheid van de theorie die hierin naar voren komt veelal in de andere delen tot leven komt.

Voor meer oefenmateriaal verwijzen we naar de website van Noordhoff: www.praktischedagogiek.noordhoff.nl. Ook vind je hier aanvullend beeldmateriaal bij elk hoofdstuk. Met een icoontje in de marge wordt in het boek aangegeven dat er bijbehorende filmpjes op de website beschikbaar zijn. Deze filmpjes vormen een extra toelichting op de behandelde leerstof of ze verduidelijken de leerstof aan de hand van een voorbeeld.

Dankwoord

Met veel toewijding, enthousiasme en gedrevenheid hebben wij aan dit boek gewerkt. Maar dit boek is zeker ook tot stand gekomen door de vakkundigheid en deskundigheid van een aantal anderen, die we op deze plek graag willen bedanken. In de eerste plaats Lia Hesemans. Als redacteur gaf zij ons steeds weer dat zetje in de goede richting. Niet alleen taaltechnisch wist zij ons te bedienen van concrete, opbouwende feedback, wat de teksten leesbaarder maakte. Ook inhoudelijk was zij van toegevoegde waarde, door ons af en toe een spiegel voor te houden. In de tweede plaats willen we Bettina Glazenborg, Trijnnnet Oomkens en Peter Bosma van Noordhoff bedanken voor de fijne samenwerking en het vertrouwen dat zij stelden in de auteurs. Zonder hun professionaliteit, inzichten en gedrevenheid was dit boek niet tot stand gekomen. Ten slotte bedanken we alle kinderen en opvoeders die op hun manier een belangrijke inspiratiebron vormden voor dit boek.

Dordrecht/Valkenswaard/Eindhoven,
voorjaar 2021

Vanessa Landsmeer-Dalm
Floor Peels
Maud Husson

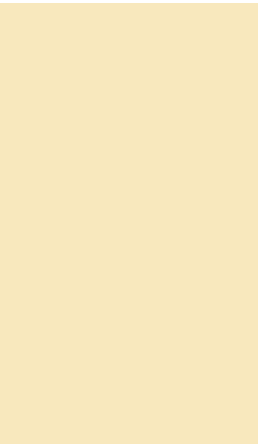
Om een goed beeld te krijgen van de pedagogiek is achtergrondinformatie over dit vakgebied onontbeerlijk. Want pas wanneer je weet wat er precies verstaan wordt onder opvoeden en alle aspecten die daarbij komen kijken, heb je een volledig beeld van alles waarmee je als sociaal werker te maken hebt. Wat speelt er allemaal als je met kinderen, jongeren en hun ouders te maken hebt en met de opvoedsituatie waarin zij verkeren? In deel 1 van dit boek wordt dan ook een theoretische basis gelegd, waarop wordt voortgebouwd in de delen die volgen. Niet alleen het opvoeden zelf komt aan bod, ook de geschiedenis van het vakgebied dat zich bezighoudt met de opvoeding van kinderen – de pedagogiek – wordt uiteengezet. Hieruit kun je opmaken dat het vakgebied altijd in beweging is en meegaat met de ontwikkelingen en visies over opvoeding die door de eeuwen heen zijn ontstaan. Onder de pedagogiek valt ook de orthopedagogiek, het vakgebied dat zich bezighoudt met kinderen die een afwijkende ontwikkeling doormaken of in problematische opvoedsituaties verkeren. Dit vakgebied wordt eveneens toegelicht, want ook daarmee kun je te maken krijgen als sociaal werker.

DEEL 1

Theoretisch kader

Vanessa Landsmeer-Dalm

- 1 Opvoeding 15
- 2 Pedagogiek 27
- 3 Orthopedagogiek 35

1

Opvoeding

1.1 Het opvoeden van vroeger

1.2 Het opvoeden van nu

Opvoeden is van alle tijden. Waar kinderen zijn, wordt opgevoed. Vroeger stond de opvoeding van kinderen volledig in dienst van de maatschappij. Tegenwoordig zien we opvoeden niet alleen als de socialisering van kinderen, maar krijgen kinderen ook de ruimte om hun persoonlijke mogelijkheden te ontplooien. Beide opvoeddoelen vragen om specifieke vaardigheden van opvoeders.

De komst van een kind

1

Marieke (30) is acht maanden zwanger. Zij en haar man Vincent verheugen zich enorm op de komst van hun – zoals ze inmiddels weten – zoontje. Toen Marieke een zwangerschapstest deed en deze een positief resultaat aangaf, hebben zij en Vincent een hele avond nergens anders over kunnen praten dan over het feit dat zij ouders worden. Al gauw ging het gesprek over leuke babynamen en hoe ze de opvoeding voor zich zien. Over het eerste zijn ze het ondertussen wel eens geworden na maanden wikken en wegen. Het tweede weten ze nog niet helemaal, al is duidelijk dat acceptatie, waardering en onvoorwaardelijke liefde bij beiden bovenaan staan en dat ze liever werken met beloningen dan dat ze straf uitdelen. Maar hoe ze dit precies gaan vormgeven, dat zal de praktijk moeten uitwijzen. Als hun zoon maar sociaal, lief en vooral gelukkig wordt.

Hiervoor zullen ze alles overhebben. Dat begon al bij de aanschaf van de eerste babykleertjes op de dag nadat Marieke erachter kwam dat ze zwanger was. Ondertussen heeft ze een kledingkast vol verzameld. In de vierde zwangerschapsmaand is het stel al aan het klussen geslagen. Ze toverden hun rommelkamer om tot een compleet ingerichte babykamer, inclusief knuffels, speeltjes en voorleesboekjes. Geregeld bezoekt Marieke de verloskundige om te controleren of alles in orde is, en ze gaat nu al liefdevol met haar ongeboren kind om. Zo praat ze tegen haar buik en ze fluistert lieve woordjes, bijvoorbeeld dat haar zoontje gewenst en meer dan welkom is, en dat ze nu al van hem houdt. Ook zet ze soms muziek op en dan zingt ze mee, in de hoop dat de baby dit hoort en er net zo vrolijk van wordt als zijzelf.

1.1 Het opvoeden van vroeger

Kinderen worden hulpeloos geboren, zijn niet in staat om voor zichzelf te zorgen en hebben er geen idee van hoe de wereld in elkaar steekt. Ze hebben andere mensen nodig die hen helpen te overleven en om ze te leren over de samenleving en de maatschappij waarin ze opgroeien. Zij hebben mensen nodig die hen verzorgen en begeleiden bij hun ontwikkeling op weg naar zelfstandigheid en verantwoordelijkheid. Kortom, kinderen worden opgevoed. Opvoeden is uiteraard van alle tijden, want zolang er kinderen worden geboren, ontfermen volwassen zich over hen. Niet alleen om ze te voorzien van voeding, onderdak en kleding, maar ook om ze de normen en waarden van de maatschappij bij te brengen. Ondanks het feit dat zolang er kinderen leven zij worden opgevoed door hun medemens, kun je door de eeuwen heen wel zien dat er verschillende ideeën bestaan over opvoeding. Dat komt doordat je opvoeding niet los kunt zien van de maatschappelijke, economische, culturele en politieke context van het moment waarop de opvoeding plaatsvindt. We maken een kort uitstapje naar de oudheid, de middeleeuwen en de 19de en 20ste eeuw, en we eindigen in het hier en nu om enkele denkbeelden over de opvoeding aan te kaarten. Uiteraard is dit overzicht verre van volledig. Het gaat erom dat je een indruk krijgt van verschillende opvattingen in de loop van de geschiedenis.

1.1.1 De oudheid

Al in de oudheid werd nagedacht over hoe men een kind diende op te voeden. Kinderen werden gezien als belangrijke gezinsleden met wie plezier en affectie (genegenheid, liefde) gedeeld kon worden, maar er werd ook grote waarde gehecht aan het toekomstige belang van het kind voor de samenleving. De opvoeding stond in die tijd veel meer in dienst van de maatschappij dan tegenwoordig het geval is. De Griekse filosoof Plato (427 v.Chr.–347 v.Chr.) stelde bijvoorbeeld dat een kind een goede atleet zou worden als je hem regelmatig zou wiegen. Tegenwoordig heeft dit voor ons niet meer de hoogste prioriteit, maar atleet worden was in die periode een zeer relevante eigenschap. Ook was Plato in de veronderstelling dat een jong kind prikkelbaar zou worden en snel in de war zou raken van onbenulligheden als men het zou verwennen. Verwennen deed men dus liever niet. Maar ook een strenge en tirannieke houding kende een keerzijde, vond men. Kinderen zouden er futloos, slaafs en somber van worden. Bovendien zouden ze hierdoor ongeschikt raken voor de samenleving en niet goed kunnen functioneren in het dagelijks leven (Verhulst, 1994). Toch was de opvoeding in de oudheid hard. De strenge opvoedvisie die we tegenwoordig nog kennen als de Spartaanse opvoeding stamt immers uit de klassieke oudheid. Om rebellie te voorkomen werden kinderen volgens dit opvoedmodel (dat in eerste instantie in het leven werd geroepen om opstanden van slaven te onderdrukken) van jongs af aan opgeleid tot militairen en tot gehoorzame staatsburgers. De opvoeding bestond uit een zware training, waarin kinderen gehoorzaam leerden zijn en waarbij hun mentale en fysieke uithoudingsvermogen werd vergroot. Kinderen kregen bijvoorbeeld zomaar een pak slaag om te testen hoe sterk ze waren. Ook werden ze in het water gegooid zonder dat ze konden zwemmen: wie overleefde was sterk, wie verdronk was blijkbaar zwak. Ze moesten bovendien van kleins af aan al zware ontberingen doorstaan zoals honger, dorst, uitputting en kou.

Spartaanse
opvoeding

1.1.2 De middeleeuwen

In de middeleeuwen was de opvoeding nog steeds hard. Binnen het gezin lag de nadruk op overleven. Onder invloed van het opkomende calvinisme werden kinderen onderdrukt en gezien als van weinig belang. Toch benadrukte de geleerde Erasmus (1469–1536) dat het belangrijk was om liefdevol met het kind om te gaan. Het was daarbij zijn ideaal om kinderen op te voeden tot humane, verdraagzame, ridderlijke en hoffelijke wezens met een groot gevoel voor verantwoordelijkheid. Om dit te bereiken zouden ze niet te veel verwend moeten worden en leren om inspanningen te leveren. Ook hechtte Erasmus veel waarde aan onderwijs om het kind verantwoordelijkheid bij te brengen.

Door een veranderende arbeidsmarkt gingen kinderen (uit middenklassengezinnen) ook steeds vaker naar school. Ouders wilden hun kind baggage meegeven zodat ze denkwerk (als bankier, advocaat of journalist) konden gaan uitvoeren in plaats van het traditiegetrouwe handwerk (als boer, metaalbewerker of wever). Hiervoor hadden ze andere vaardigheden nodig, zoals lezen, schrijven en rekenen. In de 16de en 17de eeuw groeide het aantal scholen aanzienlijk. De schoolgang van kinderen – in die tijd tot hun twaalfde jaar en soms zelfs tot ver in hun tienerjaren – gaf kinderen direct een andere status. Het kind werd gezien als een ‘toekomstige volwassene’ die eerst educatie nodig had om te kunnen uitgroeien tot een verantwoordelijke volwassene (Crain, 2005).

1.1.3 De 19de eeuw

In de 19de eeuw werd zedelijke vorming een belangrijk doel binnen de opvoeding. Door het aanleren van gehoorzaamheid en zelfbeheersing wilden opvoeders de slechte eigenschappen van kinderen onderdrukken of verbeteren. Egoïsme werd daarbij gezien als de belangrijkste slechte eigenschap. Kinderen zouden zelfzuchtig zijn en gericht op directe bevrediging van hun behoeften. Opvoeders waren streng als dat nodig was, maar zacht en liefdevol als dat mogelijk was. Te veel vertroetelen en knuffelen was er niet bij. Een huilende baby uit zijn wiegje nemen zonder dat hiervoor een lichamelijke aanleiding was (honger of pijn) was decennialang uit den boze. Hoe eerder een kind zichzelf leerde beheersen, hoe beter. Aanleren is gemakkelijker dan afleren, zo dacht men. Rust en regelmaat deden hun intrede en droegen bij aan het bereiken van gehoorzaamheid en zelfbeheersing. Spelen met het kind werd zeker tot een maand of zes afgeraden. Daarna kon het wel, maar niet te vaak. Eten en slapen diende op vaste tijden te gebeuren. Van te lang slapen of te vaak drinken zou het kind verwend raken (Canon Sociaal Werk, 2016). Gezinnen in de 19de eeuw (maar ook in de 18de eeuw) waren bovendien zogenoemde bevelshuishoudens. Deze werden gekenmerkt door de aanwezigheid van veel strikte regels en grenzen. Opvoeders deelden bevelen uit en het kind moest doen wat hem werd verteld. Tegenspraak werd niet geduld en streng bestraft. De mening van het kind deed er niet toe. De opvoeder maakte gebruik van zijn machtspositie om het kind in toom te houden, zodat hij zijn grip op het kind niet zou verliezen. Deze manier van opvoeden was in lijn met de wijze waarop de maatschappij in die tijd functioneerde. Werknemers kregen ook van bovenaf opgelegd wat zij moesten doen en men verwachtte van hen een nederige opstelling.

Erasmus

Zedelijke vorming

Bevelshuishoudens

1.1.4 De 20ste eeuw

Met de komst van het opvoedboek van de Amerikaanse kinderarts Spock (1903–1998) verdween in de tweede helft van de 20ste eeuw de nadruk op een strenge opvoeding en op rust en regelmaat. Spock stelde dat kinderen niet snel verwend raakten. Hij adviseerde opvoeders om de signalen van het kind serieus te nemen en erop te reageren. Zijn opvoedvisie heeft veel opvoeders van verschillende generaties beïnvloed. Naar aanleiding van het advies van Spock gingen opvoeders flexibeler met hun kinderen om. Ze toonden bovendien meer genegenheid naar hun kinderen en gingen hen beschouwen als individuen. Er ontstond een meer toegeeflijke houding ten opzichte van het kind (Canon Sociaal Werk, 2016). Onder invloed van de modernisering vond bovendien in het midden van de jaren 60 een verschuiving plaats van bevelshuishoudens naar onderhandelingshuishoudens. Opvoedingspatronen veranderden. Er ontstond meer openheid en een meer democratische opvoedstijl, waarbij geluisterd werd naar en rekening werd gehouden met de mening van het kind. Mondigheid, zelfontplooiing, zelfontdekking en onafhankelijkheid zijn vanaf dat moment de nieuwe opvoeddoelstellingen. Kinderen krijgen meer bewegingsvrijheid en er wordt met opvoeders onderhandeld op basis van gelijkwaardigheid (Becker, 2018).

Onderhandelings-
huishoudens

1.1.5 De 21ste eeuw

Dat brengt ons bij de opvoeding van nu. Vroeger voedde je je kinderen op zoals je ouders jou opvoedden. Je nam het min of meer van hen over. Bovendien stond de opvoeding lange tijd volledig in dienst van de maatschappij. Iedereen uit je dorp of in de streek waar je woonde voedde zijn kinderen dus min of meer hetzelfde op. Met de komst van moderne technologie kunnen opvoeders echter overal op internet informatie vinden over verschillende opvoedmethoden. Je komt gemakkelijk in contact met mensen die anders denken over opvoeden en er is veel meer informatie voorhanden. Websites, blogs, boeken, onderzoeken en tv-programma's schrijven ons voor hoe je het best kunt opvoeden. Als je nu aan opvoeders in Nederland zou vragen wat zij onder opvoeden verstaan, dan zullen er ook maar weinig zeggen dat zij van hun kind een atleet willen maken zodat hij bij veroveringen of oorlogen zijn vaderland kan dienen, of dat ze een gehoorzame burger willen creëren die zich conformeert aan de eisen die de maatschappij aan hem stelt. Het kind staat tegenwoordig centraal. Hij mag zijn eigen keuzes maken en zijn eigen levenspad bewandelen. Uiteraard zullen kinderen nog steeds een bijdrage leveren aan de maatschappij als ze eenmaal volwassen zijn. Ze doen dat dan echter wel op een wijze die zij zelf hebben gekozen.

Verschillende
opvoedmethoden

1.2 Het opvoeden van nu

Zoals je in de vorige paragraaf hebt gelezen is de wijze waarop we naar het opvoeden van kinderen kijken sterk afhankelijk van het tijdsbeeld. Lees de casus 'Drie generaties' maar eens, waarin al verschil in opvoeden tussen enkele generaties te zien is. Ook is de manier van opvoeden afhankelijk van de cultuur waarin je wordt grootgebracht.

Drie generaties

Martha (63) groeide op in een groot gezin. Er was weinig aandacht voor haar behoeften en van haar als oudste dochter werd vooral verwacht dat ze meehielp in de huishouding. Vaak stond Martha tussen de middag de afwas te doen en de keukenvloer te vegen voordat ze weer naar school kon. Als ze op school haar best niet deed, dan kreeg ze zowel van haar leerkracht als van haar ouders op haar kop. Soms werd ze zonder eten naar bed gestuurd, of mocht ze een maand lang na schooltijd niet buitenspelen of vriendinnetjes thuis uitnodigen. Zakgeld kreeg ze niet, daar was geen geld voor in het gezin.

Linda (37) is de dochter van Martha. Als kind hoefde Linda niet te helpen in de huishouding, ook al groeide ze op in een groot gezin. Ze mocht buitenspelen, met vriendinnetjes afspreken, sporten en haar hobby's uitvoeren. Het was thuis altijd een drukke bedoening: vriendjes en vriendinnetjes

waren altijd welkom en mochten vaak meeeeten. Als Linda iets deed wat niet mocht, dan kreeg ze voor straf die week geen zakgeld, soms zelfs twee weken niet. Daar legde ze zich bij neer. Ze wist dat het geen zin had om boos te worden, anders werden het misschien wel drie weken zonder zakgeld.

Caitlin (9) is de dochter van Linda. Caitlin zit het liefst de hele dag achter een beeldscherm. Linda probeert haar continu naar buiten te krijgen, maar Caitlin zegt dat er toch niemand buitenspeelt, dus wat heeft zij daar dan te zoeken? Als Caitlin straf heeft, moet ze haar iPad inleveren. Zakgeld afnemen vindt Linda niet kunnen. Ze heeft eens gelezen dat kinderen dan niet goed met geld leren omgaan. Als Caitlin straf krijgt van de juf omdat ze een ander kind heeft gepest, gaat Linda op hoge poten naar school. Ze kan zich niet voorstellen dat haar dochter zoiets doet.

In Nederland verstaan we in deze tijd onder opvoeden alle omgang tussen de opvoeder en het kind waarbij gericht een relatie wordt aangegaan. Binnen die omgang biedt de opvoeder het kind geborgenheid, liefde, veiligheid, intimiteit, aandacht, grenzen, instructie, ondersteuning en controle, waardoor het kind tot zelfontplooiing kan komen en over de nodige zelfredzaamheid en zelfstandigheid kan beschikken om richting te geven aan zijn verdere leven (Becker, 2018). Je spreekt dus van opvoeden als er sprake is van wederzijds respect tussen de opvoeder en het kind, wanneer het kind veiligheid ervaart, vertrouwen heeft in, zich geaccepteerd voelt door en ondersteuning krijgt van de opvoeder, en als het kind wordt uitgedaagd om zijn eigen beslissingen te nemen en te experimenteren met nieuwe dingen, zodat het vertrouwen krijgt in zijn eigen kunnen en zijn omgeving. Op het gebied van opvoeden kun je verschillende zaken onderscheiden, zoals de opvoedingsdoelen die worden nagestreefd, pedagogische basisdoelen, de basishandelingen van opvoeden, ontwikkelingsstaken en de daarbij behorende opvoedingstaken.

1.2.1 Opvoedingsdoelen

Iedere opvoeder voedt een kind op met een bepaald doel voor ogen. Denk maar eens terug aan Marieke en Vincent uit de openingscasus die aangeven dat ze willen dat hun zoon sociaal, lief en vooral gelukkig wordt. Toch is het voornaamste doel van de opvoeding het kind laten uitgroeien tot een volwassene die zich kan handhaven in de maatschappij. Als volwassene zullen we voor onszelf moeten zorgen, verantwoordelijkheid moeten nemen voor ons eigen doen en laten, en ons moeten aanpassen aan de samenleving en de

maatschappij. Het is dus handig als we tijdens onze opvoeding leren hoe we dat kunnen bereiken. Dat brengt ons bij drie algemene kenmerken die daarvoor nodig zijn. In de eerste plaats is dat zelfstandigheid. Als kind leren we van jongs af aan om beslissingen te nemen. Later in de opvoeding leren we hoe we ons leven kunnen vormgeven en vinden we uit welke waarden daarbij van belang zijn. We leren ook onze mogelijkheden te ontdekken, die we kunnen inzetten bij een zelfstandig leven. In de tweede plaats speelt zelfredzaamheid een grote rol. De opvoeding zou een kind in staat moeten stellen om eigen keuzes te maken en deze te verantwoorden. Mondigheid en verantwoordelijkheid worden gestimuleerd. Ook zou een kind voorbereid moeten worden op een toekomstige positieve rol binnen de samenleving. Zelfvertrouwen ten slotte zorgt ervoor dat het kind een bijdrage kan leveren aan de toekomst. Ook stelt het een kind in staat om op volwassen leeftijd technische en praktische problemen op te lossen (Becker, 2018). Je zou opvoeding tegenwoordig dus kunnen zien als zowel de personalisering als de socialisering van kinderen. Het doel is niet enkel het kunnen aanpassen aan de samenleving met anderen. Ook de ontplooiing van de persoonlijke mogelijkheden van het kind is een doel geworden (Schoorl, Van den Bergh & Ruijsenaars, 2006).

Zelfstandigheid

Zelfredzaamheid

Zelfvertrouwen

1.2.2 Pedagogische basisdoelen

Om opvoedingsdoelen te bereiken is een viertal zaken van belang voor de opvoeder. Deze zaken worden ook wel aangeduid als pedagogische basisdoelen. Pedagogische basisdoelen vormen als het ware de context waarbinnen opvoeden zal moeten plaatsvinden, wil een kind kunnen personaliseren en socialiseren. Het gaat er dus niet om wat je tijdens de opvoeding wilt bereiken, maar de voorwaarden die je als opvoeder zult moeten scheppen zodat opvoedingsdoelen bereikt kunnen worden. Het eerste pedagogische basisdoel is het bieden van emotionele veiligheid. De omgeving van het kind zal een veilige basis moeten zijn, een 'thuis' waar het zich kan ontspannen en zichzelf mag zijn. De opvoedidealen van Marieke en Vincent uit de openingscasus sluiten hierbij goed aan. Zij vinden acceptatie en waardering belangrijk, naast onvoorwaardelijke liefde. Als beide ouders dit na de geboorte daadwerkelijk kunnen bieden, dan zal hun kind in een warm, veilig en geborgen nest opgroeien. Emotionele veiligheid draagt bij aan het welbevinden van het kind en het is een voorwaarde voor het realiseren van de andere pedagogische basisdoelen. Het tweede pedagogische basisdoel is de gelegenheid bieden voor het ontwikkelen van persoonlijke competentie. Het gaat dan om persoonlijke eigenschappen die het kind in staat stellen om problemen aan te pakken en zich aan te passen aan (veranderende) situaties: eigenschappen zoals veerkracht, impulscontrole, flexibiliteit, motivatie, volharding, creativiteit en cognitieve en taalvaardigheden. Zo ontwikkelt het kind uiteindelijk zelfstandigheid, zelfvertrouwen en zelfredzaamheid. Het derde doel is gelegenheid bieden voor het ontwikkelen van sociale competentie. Het kind zal de mogelijkheid moeten krijgen om sociale kennis en vaardigheden op te doen, bijvoorbeeld: zich inleven in een ander, samenwerken, communiceren, anderen helpen, conflicten voorkomen en oplossen, en sociale verantwoordelijkheid ontwikkelen. Het laatste pedagogische basisdoel betreft het overdragen van waarden en normen. De opvoedomgeving zal de waarden en normen overdragen die heersen binnen de samenleving waarin het kind opgroeit. Zo maken kinderen zich de cultuur eigen en leren ze zich ernaar te gedragen (Meij, 2011).

Bieden van emotionele veiligheid

Gelegenheid bieden voor het ontwikkelen van persoonlijke competentie

Gelegenheid bieden voor het ontwikkelen van sociale competentie

Overdragen van waarden en normen

1.2.3 Basishandelingen van opvoeden

Opvoeders oefenen een aantal handelingen uit als ze hun kind opvoeden. Deze handelingen kun je onderverdelen in vier basishandelingen:

- 1 ondersteuning bieden (materieel en emotioneel)
- 2 instructie geven
- 3 controle uitoefenen
- 4 grenzen stellen

Deze basishandelingen zijn met elkaar verbonden. Ze zorgen er samen voor dat het kind de verschillende ontwikkelingsfasen van het leven doorloopt, en dat het kan uitgroeien tot een volwassene die zijn persoonlijke mogelijkheden heeft ontwikkeld en zich kan aanpassen aan de samenleving met anderen. Het toepassen van deze vier basishandelingen maakt het voor iedereen gemakkelijker om als volwassene adequaat om te gaan met de eisen die aan je gesteld worden. Uiteraard is de manier waarop de basishandelingen toegepast worden weer afhankelijk van de waarden en normen en (culturele) opvattingen van de opvoeders.

Ondersteuning bieden

De eerste basishandeling betreft ondersteuning bieden. Hieronder valt al het opvoedgedrag dat zich richt op het fysieke en het emotionele welzijn van het kind. Deze handelingen drukken de liefde en zorg voor het kind uit, waardoor het zich begrepen en geaccepteerd voelt. Ondersteuning kan zowel materieel als emotioneel plaatvinden.

Materiële ondersteuning

Onder materiële ondersteuning wordt onder andere verstaan: het vervullen van de tastbare, fysieke behoeften, zoals voedsel, bescherming, lichamelijke verzorging, huisvesting, kleding en schoenen. Maar het heeft ook betrekking op andere zaken die noodzakelijk zijn voor de groei en ontwikkeling van het kind, zoals het aanschaffen van een etui met pennen en potloden voor school, of het aanbieden van een hoestdrankje als het kind verkouden is. Marieke en Vincent uit de openingscasus pakken al flink uit. Hun kind is nog niet eens geboren, maar heeft nu al een complete garderobe tot zijn beschikking. Ook wacht hem een compleet ingerichte babykamer, inclusief knuffels, speeltjes en voorleesboekjes. Waarschijnlijk zijn kosten noch moeite gespaard. Vergeet ook niet de bezoeken aan de verloskundige om te controleren of de baby nog in orde is, want ook dat valt onder materiële ondersteuning. Hoe ouder het kind wordt, hoe groter de materiële behoeften meestal worden. Het kind heeft steeds meer nodig. Wat aangeboden kan worden is uiteraard afhankelijk van de financiële draagkracht van de opvoeders, maar ook van de grenzen die opvoeders stellen aan de wensen van het kind.

Emotionele ondersteuning

Met emotionele ondersteuning worden alle uitingen van liefde, genegenheid, aandacht en geborgenheid bedoeld. Het is de psychische ondersteuning die het kind van zijn opvoeders ontvangt. Denk bijvoorbeeld aan het tonen van affectie, interesse tonen voor de handelingen, gedragingen en signalen van het kind en hierop adequaat reageren, laten merken dat je vertrouwen hebt in het kind, samen met het kind iets leuks doen, bemoedigende woorden naar het kind uitspreken, complimenten geven, enzovoort. Zelfs als het kind nog niet geboren is, bieden veel opvoeders het al emotionele steun. Denk maar aan Marieke uit de openingscasus die tegen haar ongeboren baby fluistert dat ze van hem houdt en een muzikje opzet om hem vrolijk te maken. Naarmate het kind ouder wordt zal de behoefte aan emotionele ondersteuning steeds verder afnemen, maar wel aanwezig blijven. Denk maar aan

een puber die alles zelf wil bepalen, maar zich bij teleurstellingen nog graag laat troosten door zijn opvoeders.

Instructie geven

De tweede basishandeling van opvoeden is instructie geven. Hiermee wordt bedoeld dat de opvoeder aan het kind duidelijk maakt welk gedrag van hem verwacht wordt. Hij geeft als het ware aan wat ergens de bedoeling van is, zodat het kind zijn kennis en vaardigheden kan ontwikkelen en uitbreiden. Door instructie, informatie en uitleg over de wereld te geven leert het kind bovendien om verantwoordelijkheid te dragen voor zijn beslissingen. Ook leert hij strategieën om zijn eigen problemen op te lossen. Op die manier kan het kind zichzelf op latere leeftijd redden in het leven en leert hij omgaan met moeilijke situaties. Instructies bevorderen de zelfstandigheid en de zelfredzaamheid.

Controle uitoefenen

De derde handeling betreft controle uitoefenen. Controle uitoefenen zien we tegenwoordig niet meer als het hebben van macht, het opleggen van strenge en strikte regels en het beperken van de bewegingsvrijheid van het kind. Tegenwoordig geven we het kind uitleg: we leggen uit waarom bepaalde gedragingen acceptabel of juist onacceptabel zijn. Opvoeders doen een beroep op de verantwoordelijkheid en de zelfstandigheid van hun kind, en geven aanwijzingen en informatie om het gedrag in goede banen te leiden.

Grenzen stellen

De laatste en vierde basishandeling van opvoeden is grenzen stellen. Hiermee wordt de manier bedoeld waarop het kind beloond en bestraft wordt voor gewenst respectievelijk ongewenst gedrag. In de openingscasus geven Marieke en Vincent bijvoorbeeld al aan dat ze liever gewenst gedrag belonen dan dat ze straf uitsdelen bij ongewenst gedrag. Het stellen van grenzen vereist consequentie van opvoeders. Zij zullen standvastig moeten zijn over de beslissingen die ze hebben genomen. Daarbij is het ook van belang om respect te hebben voor de autonomie van het kind. De opvoeder zal de eigenheid van het kind moeten respecteren en het kind de ruimte moeten geven om zelfstandigheid te bevorderen. Om tegemoet te komen aan de groeiende behoefte aan zelfstandigheid en autonomie van het kind zijn niet alleen grenzen van belang, maar ook structuur. Structuur biedt namelijk houvast voor het kind om zelfstandig activiteiten te ondernemen (Becker, 2018; Meij, 2011).

Een opvoeder moet dus beschikken over specifieke interactievaardigheden, waardoor hij de opvoeding van het kind direct kan vormgeven. Maar de opvoeder heeft ook in zekere mate invloed op de ervaringen die het kind met anderen en zijn omgeving opdoet. Denk aan het kiezen van het soort basisschool of de sport- en hobbyclubs die het kind zal bezoeken. Denk ook aan het hartelijk ontvangen van vriendjes en vriendinnetjes in huis zodat geïnteractief kan worden met sociale interacties. Of denk aan het aanbieden van speciale activiteiten die passen bij de wensen en behoeften van het kind. Zeker op jonge leeftijd heeft de opvoeder nog veel invloed. In de meeste gevallen zullen opvoeders die over de juiste interactievaardigheden beschikken ook over dit soort vaardigheden beschikken. Zij zijn namelijk in staat om over het algemeen de juiste keuzes te maken, die afgestemd zijn op het kind. Ook zijn er nog andere vaardigheden die een rol spelen bij de

**Interactie-
vaardigheden**

opvoeding van kinderen. Wanneer zich problemen voordoen rondom of met het kind zullen opvoeders hierop moeten anticiperen, bijvoorbeeld door met de leerkracht te gaan praten wanneer vermoed wordt dat het kind op school gepest wordt. Oplossingsvaardigheden zijn dus ook onmisbaar bij de opvoeding van een kind (Meij, 2011).

1.2.4 Ontwikkelingstaken en opvoedingstaken

Gedurende zijn leven doorloopt een kind een aantal stadia. Deze stadia worden ontwikkelingsfasen genoemd. Het kind is eerst een baby, vervolgens een dreumes, peuter en kleuter. Daarna wordt het een basisschoolkind, puber en adolescent. Bij iedere ontwikkelingsfase horen bepaalde vaardigheden die het kind zal moeten leren beheersen: op fysiek, cognitief, sociaal en emotioneel gebied en op het terrein van de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid. Dit worden ontwikkelingstaken of ontwikkelingsopgaven genoemd. Voorbeelden zijn leren praten of een eigen identiteit ontwikkelen. Wanneer ontwikkelingstaken goed worden voltooid, is de kans kleiner dat er problemen ontstaan in de verdere ontwikkeling en in de levensloop van een kind. Uiteraard zijn kleine afwijkingen daarvan normaal.

Voor het bereiken van ontwikkelingstaken heeft een kind de steun en hulp van een opvoeder nodig. Deze ondersteuning en hulp worden opvoedingstaken of opvoedingsopgaven genoemd. Hiermee worden alle gedragingen van de opvoeder bedoeld die het optimaal leren beheersen van de ontwikkelingstaken mogelijk maken (Becker, 2018; Meij, 2011). Als het gaat om opvoeden houden we een leeftijd van 0 tot 21 jaar aan, omdat in de periode die daarop volgt doorgaans een zelfstandig leven wordt aangegaan. Opvoeders hebben in dat geval uiteraard nog steeds een relatie met hun kind, maar opvoedtaken vallen weg.

Alle ontwikkelingstaken, kleine afwijkingen daarvan én bijbehorende opvoedingstaken die gelden voor kinderen en jongeren van 0 tot 21 jaar en hun ouders komen uitgebreid aan bod in deel 2 van dit boek.

Ontwikkelings-
taken of
ontwikkelings-
opgaven

Opvoedingstaken
of opvoedings-
opgaven